

LBRIS

We know
books

Coordonatorul colecției: *Simona Modreanu,*
Oana Șerban

Editor: *Vasile Burlui*

Redactor: *Simona Modreanu*

Tehnoredactare și coperte: *Florentina Vrăbiuță*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

McINTYRE, LEE,

Post-adevăr / Lee McIntyre; trad din lb. engleză de
Sorina Chipper. – Iași: Cartea Românească Educațional, 2021

ISBN 978-606-057-036-3

I. Chipper, Sorina (trad.)

316

LEE MCINTYRE

Post-adevăr

Traducere din limba engleză de
SORINA CHIPER

Grupul Editorial Cartea Românească Educațional
Copyright © Editura Cartea Românească Educațional,
Iași – 2021

Adresa: IAȘI, Bd Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 2 – 700124.
www.ecredu.ro

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

CUPRINS

Prefață.....	9
1. Ce este post-adevărul?	11
2. Negarea științei ca ghid pentru înțelegerea post-adevărului	25
3. Rădăcinile prejudecății cognitive	42
4. Declinul mijloacelor tradiționale de comunicare în masă	68
5. Ascensiunea rețelelor de socializare și problema <i>fake news</i>	91
6. A dus postmodernismul la post-adevăr?.....	122
7. Bătălia împotriva post-adevărului	147
Glosar	167
Note	169
Bibliografie.....	201
Surse suplimentare.....	213
Indice de nume	215
Mulțumiri.....	219

1. Ce este post-adevărul?

În vremuri de înșelăciune universală, a spune adevărul va fi un act revoluționar.

GEORGE ORWELL

Fenomenul „post-adevărului” a apărut în public în noiembrie 2016, când Dicționarele Oxford online l-au numit cuvântul anului 2016. Judecând după faptul că a înregistrat o creștere abruptă de 2.000 % în utilizare pe parcursul anului 2015, alegerea părea evidentă. Printre ceilalți concurenți de pe lista scurtă s-au aflat „alt-right” și „Brexiteer”, ceea ce evidențiază contextul politic al selecției cuvântului din anul respectiv. Ca sintagmă captivantă, „post-adevărul” părea să surprindă esența contemporaneității sale. Având în vedere confuzia faptelor, abandonul, în gândire, al standardelor bazate pe dovezi și minciunile sfruntate care au marcat votul Brexit din 2016 și alegerile prezidențiale din SUA, mulți au fost îngroziți. Dacă Donald Trump a putut pretinde – fără dovezi – că, dacă ar pierde alegerile, ar fi pentru că au fost fraudate împotriva lui, au mai contat măcar faptele și adevărul?¹

După alegeri, lucrurile s-au agravat și mai mult. Trump a afirmat – din nou, fără fapte care să-i susțină declarația – că a câștigat de fapt votul popular (pe care Hillary Clinton l-a luat cu aproape 3 milioane de voturi), dacă s-ar scădea milioanele de oameni care au votat ilegal. Și și-a întărit afirmația că – în ciuda consensului a șaptesprezece agenții americane de informații – rușii nu au piratat alegerile americane.² Unul dintre consilierii săi părea să accepte haosul argumentând că „din păcate, nu mai există așa ceva, fapte.”³

După ce a depus jurământul ca președinte la 20 ianuarie 2017, Trump a oferit un șir de falsuri noi: că a avut cea mai mare victorie electorală de la Reagan încoace (nu a avut); că mulțimea prezentă la ceremonia pentru inaugurarea sa a fost cea mai mare din istoria SUA (dovezi fotografice neagă acest lucru, iar cifrele înregistrate de metrourul din Washington, DC, arată că în acea zi a scăzut numărul persoanelor care au călătorit cu metrourul); că discursul său la CIA a ridicat sala în picioare, aplaudând (nu le-a cerut niciodată ofițerilor să se așeze). La începutul lunii februarie, Trump a pretins că rata omuciderilor comise în SUA a atins cote maxime pentru ultimii patruzeci și șapte de ani (când, de fapt, Raportul Uniform al Infracțiunilor întocmit de FBI a arătat că aproape a atins cota cea mai mică înregistrată vreodată)⁴. Afirmația din urmă pare a fi foarte proastă întrucât reia firul altei minciuni pe care Trump a spus-o anterior la congresul Republican, căutând o modalitate de a impune ideea că infracțiunile sunt în creștere. Când a fost provocat să comenteze această declarație, Newt Gingrich (care pe atunci era purtător de cuvânt al lui Trump) a avut următorul schimb de replici, incredibil, în direct, cu reporterul CNN Alisyn Camerota:

CAMEROTA Infracțiunile violente au scăzut. Economia a început să crească.

GINGRICH Nu au scăzut în orașele cele mai mari.

CAMEROTA Infracțiunile violente, rata criminalității au scăzut. Sunt la un nivel scăzut.

GINGRICH Și atunci cum se face că nivelul este ridicat în Chicago, și în Baltimore, și în Washington?

CAMEROTA Sunt zone unde în mod sigur, nu facem toate eforturile pentru a rezolva problema criminalității.

GINGRICH Capitala voastră națională, al treilea oraș al vostru.

CAMEROTA Dar infracțiunile violente pe teritoriul întregii țări au scăzut.

GINGRICH Americanul de rând, pun pariu în dimineața aceasta, nu crede că infracțiunile au scăzut, nu crede că suntem mai în siguranță.

CAMEROTA Dar așa e. Suntem mai în siguranță și nivelul a scăzut.

GINGRICH Nu, aceasta este doar părerea dumneavoastră.

CAMEROTA E un fapt. Acestea sunt fapte ale FBI-ului, la nivel național.

GINGRICH Dar și ce am spus eu este un fapt. ... Opinia actuală este că liberalii au un set întreg de statistici care, teoretic, ar putea fi adevărate, dar statisticile nu îi reprezintă pe oameni.

CAMEROTA Dar ce spuneți este, o secundă, domnule Purtător de cuvânt, pentru că spuneți că liberalii folosesc aceste numere, folosesc genul acesta de matematică magică. Acestea sunt statisticile FBI-ului. Ei nu sunt o organizație liberală. Sunt o organizație care luptă împotriva infracțiunilor.

GINGRICH Nu, dar și ce am spus eu este adevărat. Oamenii se simt mai amenințați.

CAMEROTA Se simt, da. Simt, dar faptele nu vin în sprijinul acestei afirmații.

GINGRICH În calitate de candidat politic, mă voi ghida după ce simt oamenii și vă voi lăsa pe dumneavoastră să vă ghidați după teoreticieni.⁵

Ne-am putea imagina un schimb de replici nu mai puțin înfricoșător în subsolul Ministerului Iubirii, în paginile romanului distopic al lui George Orwell *1984*. Într-adevăr, unii sunt îngrijorați acum că suntem pe cale să transformăm în realitate acea viziune întunecată, în care adevărul este prima victimă a instituirii statului autoritar.

Dicționarele Oxford definesc „post-adevărul” ca „referindu-se la sau denotând circumstanțe în care faptele obiective sunt mai puțin influente în modelarea opiniei publice decât apelurile la emoție și credința personală”. Prin aceasta, ele subliniază că prefixul „post” este menit să indice nu atât ideea că suntem „dincolo” de adevăr în sens temporal (ca în sintagma „postbelic”), ci în sensul că adevărul a fost eclipsat – că este irelevant. Acestea sunt cuvinte de luptă pentru mulți filosofi, dar este de remarcat faptul că avem de-a face cu ceva mai mult decât o dispută academică. În 2005, Stephen Colbert a inventat termenul „truthiness” („adeveritate”, *n.t.*) (definit drept convingerea că *se simte* ceva ca fiind adevărat, chiar dacă nu este neapărat susținut de fapte) ca răspuns la excesele lui George W. Bush în a se baza pe „viscerele sale” în luarea deciziilor mari – cum ar fi numirea Harrietei Miers la Curtea Supremă a SUA sau intrarea în război împotriva Irakului, fără dovezi adecvate ale existenței armelor de

distrugere în masă. Când a fost inventat, termenul de „adeveritate” a fost tratat ca o mare glumă, dar acum oamenii nu mai râd când îl aud.⁶

Cu o campanie referitoare la Brexit, în Marea Britanie, în mare măsură lipsită de recursul la fapte – în care sute de autobuze au făcut publicitate la statistica falsă că Marea Britanie trimite 350 de milioane de euro pe săptămână către UE⁷ – și utilizarea tot mai mare a campaniilor de dezinformare de către politicieni împotriva propriului lor popor în Ungaria, Rusia și Turcia, mulți văd post-adevărul ca parte a unei tendințe internaționale în creștere, în care unii se simt încurajați să încerce să deformeze realitatea pentru a o potrivi părerilor lor, mai degrabă decât să își schimbe părerile în conformitate cu realitatea. Aceasta nu este neapărat o campanie care să spună că faptele nu contează, ci o convingere că faptele pot fi întotdeauna umbrite, selectate și prezentate într-un context politic care favorizează o interpretare a adevărului în detrimentul alteia. Poate că asta a vrut să spună principala purtătoare de cuvânt a lui Trump, Kellyanne Conway, când a declarat că secretarul de presă, Sean Spicer, a intenționat să prezinte „fapte alternative” cu privire la mărimea mulțimii prezente la inaugurare⁸, când Trump părea ușor enervat de fotografiile oficiale de la US Park Service (Serviciul American de Administrare a Parcurilor, *n.t.*) care arătau mii de locuri goale.

Așadar, post-adevărul se referă doar la minciună? Este doar discurs politic bombastic? Nu tocmai. După cum este prezentat în dezbaterile actuale, cuvântul „post-adevăr” este normativ în mod ireductibil. Este o expresie de îngrijorare a celor cărora le pasă de conceptul de adevăr și simt că este atacat. Dar cum rămâne cu cei care simt că încearcă doar să spună „cealaltă fațetă a poveștii” în cazul

subiectelor controversate? Că există într-adevăr un argument în favoarea faptelor alternative? Ideea unui singur adevăr obiectiv nu a fost niciodată lipsită de controversă. A admite acest lucru este neapărat o poziție conservatoare? Sau liberală? Sau poate este o fuziune, prin care atacurile relativiste și postmoderniste, în mare parte de stânga, la adresa ideii de adevăr de acum câteva decenii au fost pur și simplu cooptate de operatori politici de dreapta.

Conceptul de adevăr în filosofie datează din vremea lui Platon, care ne-a avertizat (prin Socrate) în privința pericolelor afirmațiilor false la adresa cunoașterii. Ignoranța, în percepția lui Socrate, este remediabilă; dacă cineva este ignorant, poate fi învățat. Amenințarea mai mare vine din partea celor care au hybris-ul să creadă că știu deja adevărul, căci atunci ar putea fi suficient de impulsivi ca să acționeze pe baza unui lucru fals. Este important în acest moment să oferim cel puțin o definiție minimală a adevărului. Poate cea mai faimoasă este cea a lui Aristotel, care a spus: „a spune despre ceea ce este că nu este sau despre ceea ce nu este că este, este fals, pe când a spune despre ceea ce este că este și despre ceea ce nu este că nu este, este adevărat.”⁹ În mod firesc, filosofii au combătut timp de secole, încercând să discearnă dacă acest tip de viziune a unei „corespondențe”, prin care judecăm adevărul unei afirmații doar prin cât de bine se potrivește realității, este corectă. Alte concepții proeminente asupra adevărului (coerentistă, pragmatistă, semantică) reflectă o diversitate de opinii printre filozofi despre *teoria* potrivită a adevărului, chiar când – ca valoare – nu pare a fi vreo mare dispută că adevărul este important¹⁰.

Deocamdată, însă, întrebarea nu este dacă avem teoria adecvată a adevărului, ci cum să înțelegem diferitele

moduri prin care oamenii pervertesc adevărul. Ca prim pas, este important să recunoaștem că uneori facem greșeli și spunem lucruri neadevărate, fără a avea intenția de a o face. În acest caz, cineva rostește ceva „fals”, spre deosebire de o minciună, căci greșeala nu este intențională. Următorul pas dincolo de aceasta este „ignoranța voită”, care apare atunci când nu știm cu adevărat dacă ceva este adevărat, dar spunem acel lucru oricum, fără să ne străduim să ne alocăm timp pentru a afla dacă informațiile noastre sunt corecte. În acest caz, am putea fi îndreptățiți să învinuim vorbitorul de lene, pentru că dacă faptele sunt disponibile fără mult efort, persoana care spune un lucru fals pare cel puțin parțial responsabilă de orice ignoranță. Apoi urmează minciuna, când spunem ceva fals cu intenția de a înșela. Aceasta este o etapă importantă, căci aici am trecut la încercarea de a înșela o altă persoană, chiar dacă știm că ceea ce spunem nu este adevărat. Prin definiție, fiecare minciună are un public. Se poate să nu ne simțim răspunzători pentru rostirea unui lucru fals dacă nimeni nu ascultă (sau dacă suntem siguri că nimeni nu îl va crede), dar când intenția noastră este să manipulăm pe cineva ca să creadă ceva *ce știm că este neadevărat*, am trecut de la simpla „interpretare” a faptelor la falsificarea lor. La asta se referă post-adevărul?

Liniile demarcatore dintre etapele de mai sus sunt, poate, neclare și este un lucru alunecos să migrezi de la una la alta. Prima afirmație a lui Trump cum că nu au existat discuții pre-inaugurare între Consilierul său în probleme de securitate națională și oficialii ruși ar putea fi, probabil, atribuită ignoranței voite. Dar atunci când propriile sale servicii de informații au dezvăluit că l-au informat exact asupra acestui lucru – iar Trump a continuat să nege timp de *încă două săptămâni* – începem să deducem existența

unei intenții. După ce Trump a tot repetat afirmația că ar fi câștigat votul popular dacă nu ar fi fost milioanele de voturi ilegale, *New York Times* a luat decizia îndrăzneată, la doar trei zile de la instaurarea lui Trump ca președinte, să tipărească un titlu care spunea că Trump a mințit¹¹.

Există și alte relații interesante pe care le poate avea cineva cu adevărul. În cartea sa minunată de îndrăzneată și totuși riguroasă, intitulată *On Bullshit (Despre abureli, n.t.)*, filosoful Harry Frankfurt arată că atunci când cineva ne aburește, nu minte, neapărat, ci poate, mai degrabă, demonstrează doar o indiferență nepăsătoare față de ceea ce este adevărat. Asta face Trump? Există și alte atitudini, mai partizane, pe care le poate avea cineva față de adevăr. Când Gingrich susține că impresiile referitoare la rata omuciderilor sunt mai importante decât statisticile FBI, am putea suspecta că este doar cinic; el este un fel de facilitator al post-adevărului. Acei promotori politici care „răsucesc” adevărul în avantajul lor, pe deplin conștienți (ca majoritatea celorlalți) că fac acest lucru, nu ne aburesc, pur și simplu, pentru că au intenția clară de a-i influența pe ceilalți. Totuși, post-adevărul există într-o formă și mai virulentă. Acest lucru se întâmplă când sunt implicate auto-înșelarea și inducerea în eroare și cineva chiar crede un neadevăr pe care aproape toate sursele credibile l-ar contesta. În forma sa cea mai pură, post-adevărul este atunci când cineva crede că reacția mulțimii *chiar* schimbă faptele despre o minciună. Experții de la televiziune pot discuta cam unde se situează Trump în acest interval, dacă este înșelător, indiferent, cinic sau amăgitor. Totuși toate aceste etichete par suficient de ostile adevărului pentru a se califica drept post-adevăr.

Ca filosof, nu pot decât să găsesc deplorabile toate aceste forme de post-adevăr. Chiar dacă pare important să

le scoatem la lumină diferențele și să înțelegem că există multe moduri în care se pot încadra sub umbrela post-adevărului, niciuna din ele nu ar trebui să fie acceptabilă pentru cei cărora le pasă cu adevărat de noțiunea de adevăr. Dar șmecheria este să nu explici ignoranța, minciuna, cinismul, indiferența, discursul politic bombastic sau chiar amăgirea. Am trăit cu ele de secole. Mai degrabă, ceea ce pare nou în era post-adevărului este o provocare nu doar la adresa ideii *cunoașterii* realității ci la adresa existenței realității în sine. Când o persoană este dezinformată sau face o greșeală, probabil va plăti pentru asta; simpla dorință ca un nou medicament să ne vindece bolile de inimă nu ne va vindeca. Dar atunci când liderii noștri – sau o pluralitate a societății noastre – au o atitudine de negare a faptelor elementare, consecințele pot fi zdrobitoare la nivelul întregii lumi.

Când președintele sud-african Thabo Mbeki a afirmat că medicamentele antiretrovirale fac parte dintr-un complot occidental și că usturoiul și sucii de lămâie pot fi folosite pentru a trata SIDA, au murit peste 300.000 de oameni¹². Când președintele Trump susține că schimbările climatice sunt o păcăleală inventată de guvernul chinez ca să ducă la ruină economia americană¹³, consecințele pe termen lung pot fi la fel de devastatoare, dacă nu chiar mai mult. Totuși, adevărata problemă aici, spun eu, nu este doar conținutul unei anumite convingeri (scandaloase), ci ideea generală că – în funcție de ceea ce dorește cineva ca să fie adevărat – unele fapte contează mai mult decât altele. Nu e vorba doar că aceia care neagă schimbările climatice nu cred în fapte; ei vor să accepte doar acele fapte care le justifică ideologia. Ca toți teoreticienii conspirației, se simt îndreptățiți să adopte un standard dublu, prin care pretind simultan (fără nicio dovadă) că specialiștii climatologi din toată lumea fac parte dintr-o conspirație globală care exagerează dovezile privind schimbările climatice,

dar apoi aleg cele mai favorabile statistici științifice care ar putea arăta că temperatura globală nu a crescut în ultimele două decenii¹⁴. Contestatarii schimbării climatice și alți îndoctrinați adoptă, în mod obișnuit, un standard obscen de ridicat de îndoială față de fapte pe care nu vor să le creadă, precum și o credulitate completă față de orice fapte care se potrivesc cu agenda lor. Principalul criteriu este favorizarea convingerilor lor preexistente¹⁵. Aceasta nu înseamnă abandonarea faptelor ci o corupție a procesului prin care faptele sunt colectate în mod credibil și folosite în mod fiabil pentru a forma convingerile cuiva despre realitate. Într-adevăr, respingerea lui subminează ideea că *unele lucruri sunt adevărate indiferent de modul în care le percepem, prin simțirile noastre și că este în interesul nostru (și al celor care creează politici) să încercăm să le găsim.*

Am caracterizat anterior toate acestea ca pe o chestiune de „respectare a adevărului”, prin îmbrățișarea acestor metode de investigații – cum ar fi știința – care au dus în mod obișnuit la convingeri adevărate¹⁶. Dacă cineva susține că adevărul nu contează sau că nu există așa ceva, adevăr, nu sunt sigur că putem să îi spunem prea multe unui asemenea om. Dar despre acest lucru este vorba în fenomenul post-adevărului? Dacă ne uităm la definiția din dicționarele Oxford și la modul în care toate acestea s-au etalat în dezbaterile publice recente, se înțelege că post-adevărul nu este atât o afirmație că adevărul *nu există* cât aceea că *faptele sunt subordonate punctului nostru de vedere politic.*

Post-adevărul ajunge la o formă de supra-
mație ideologică, prin care practicanții săi
încearcă să oblige pe cineva să creadă în
ceva, indiferent dacă există dovezi clare
pentru așa ceva sau nu.